

**İLÂHİYAT
FAKÜLTESİ**

**ULUSLARARASI
DÜZCELİ M. ZÂHİD KEVSERÎ
SEMPOZYUMU**

24-25 Kasım 2007 Düzce/Türkiye

مؤتمر "محمد زاهد الكوثري" الدولي

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
M. ZAHİD KEVSERÎ**

**DÜZCE
BELEDİYESİ**

**ULUSLARARASI
DÜZCELİ M. ZÂHİD KEVSERÎ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

24-25 Kasım 2007

DÜZCE

KEVSERÎ'YE GÖRE HABER-İ VÂHİDİN İTİKÂDÎ KONULARDA DELİL OLMA MESELESİ

(موقف زاهد الكوثري من حجية خبر الواحد في المسائل العقائدية)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZŞENEL (Sakarya Üniversitesi)

Haber-i vâhidin îtikâdî konularda delil olarak kullanılması, öteden beri tartışma konusu olmuş meselelerden biridir. Kelâm uleması îtikâdî bir konunun sabit olması için, gelen haberin kesinlik ifade etmesini şart koşturmaktadır. Haber-i vâhidlerin genelde kesinlik değil, zan ifade ettiği kabul edildiğinden bu tür haberlerin inanç konularının ispatında kullanılmayacağı varsayılmaktadır. Bu konudaki prensip "mütevâtir haber (kesin) ilim ifade eder, haber-i vâhid ilim değil, ameli gerektirir" şeklinde formüle edilmiştir.

Bu tebliğde Hanefî mezhebine bağlı muhaddis bir alim olarak Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin haber-i vâhidin îtikâdî konularda delil olma meselesi konusunda ne düşündüğü tespit edilmeye çalışılacaktır. Tespit edilebildiği kadarıyla onun bu konudaki görüşlerini Mısırlı Şeyh Mahmud Şeltût'un, Hz. İsa'nın nüzülü konusunda verdiği bir fetvayı tenkid etmek üzere kaleme aldığı *Nazra âbira fî mezâ'imi men yünkiru nüzûle İsâ aleyhi's-selâm kable'l-âhira* (1. bsk. Kahire 1943, 2. bsk. Kahire 1987) adlı eseri vesilesiyle açık bir şekilde dile getirdiği görülmektedir. Mahmud Şeltût özetle Hz. İsa'nın kıyametten önce yeryüzüne ineceğine dair rivayetlerin âhâd tarikle geldiğini, dolayısıyla zan ifade eden haber-i vâhidin böyle bir konuda delil olamayacağını söylemektedir. Kevserî esasen nüzûl-i İsa konusundaki hadislerin mütevâtir (en azından manen mütevâtir) derecesinde olduğunu belirtmekle birlikte, haber-i vâhid bile sayılsa bunun Hz. İsa'nın nüzülü konusunda delil olmaya mani teşkil etmeyeceğini belirtmektedir. Kevserî bu vesileyle haber-i vâhidin îtikâdî konularda delil olup olmama meselesini gündeme getirerek konuyu bizce dikkat çekici bir çözüme kavuşturmaktadır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Kevserî, mütevâtir haberin (kesin) ilim, âhâd haberin amel gerektirdiği konusunda cumhurla hem fikirdir. Ve karînelerle kuşatılmış haber müstesna (el-haber el-muhtef

bi'l-karâ'in) haber-i vâhidin ilim ifade etmeyeceği, yani bize doğruluğu kesin bir bilgi vermeyeceği kanaatindedir. Ona göre haber-i vâhidin mutlak manada ilim ifade etmesi görüşü şaz bir görüş olup daha ziyade Zahirî mezhebine aittir. Ve temel prensip olarak İtikâdî konularda hüccet olan Kur'an-ı Kerim ve meşhur sahih haberlerdir. Bu anlamda o, haber-i vâhid olduğu gerekçesiyle sadece İtikâdî konularda değil, amelî konularda bile delil olmaya uygun olmayan bazı zayıf ve mevzû rivayetleri İtikâda dair eserlerinde derleyen haşeviye mensuplarını eleştirmektedir (Takiyuddin Ali b. Abdi'-Kâfi es-Sübki, *es-Seyfu's-sakîl fi'r-reddi ala İbn Zefil*, s. 527 dipnot *el-Akîde ve ilmu'l-Kelâm min a'mâlî'l-İmam Muhammed Zâhid el-Kevserî*, Beyrut 2004 içinde; Muhammed b. Tahir el-Makdisî, *Şurûtu'l-eimmeti's-sitte*, Beyrut 1984, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, s. 21 dipnot). Kevserî burada haber-i vâhidin ilim ifade etmesinde gösterilen bir aşırılığa (ifrat) işaret etmektedir. Diğer taraftan Hz. İsa'nın nüzûlü konusundaki rivayetlerde görüldüğü gibi, haber-i vâhidin ilim değil, zan ifade etmesi sebebiyle İtikâdî konularda delil olamayacağı şeklinde bir başka aşırılıkla (tefrit) karşılaşılmaktadır. Kevserî yaşadığı dönemde Mısır'da karşılaştığı bu yöndeki aşırılığı da eleştirerek haber-i vâhidin zan ifade etmesinin, ya da sadece ameli gerektirmesinin yanlış anlaşıldığını dile getirmektedir.

Her şeyden önce sahih bir haber-i vâhid, her ne kadar zannî olsa da bir nevi ilim ifade etmektedir. Yani onun zan ifade etmesi, hiçbir değer taşımadığı anlamına gelmemektedir. Aksi takdirde böyle haberlerle amel etmek de mümkün olmazdı. Amel etmeye elverişli sayıldığına göre şer'i açıdan bir değer taşımaktadır. Kaldı ki haber-i vâhidle amel etmek, kesin ilim ifade eden kat'i delille (Kur'an'la) sabit olmuştur. Şu halde İtikâdî konuları haber-i vâhidten almayı inkar etmek, haber-i vâhidle amel etmeyi gerektiren bu kesin delili inkar anlamına gelmektedir (*Nazra*, s. 108-109).

Diğer taraftan Kevserî'ye göre haber-i vâhidin ameli gerektirmesi onun İtikâdda kullanılmasına engel teşkil etmez. Çünkü İtikâd da neticede amel kapsamında bir iştir, başka bir ifadeyle İtikâd kalbi bir ameldir. Dolayısıyla haber-i vâhid İtikâdın oluşumuna temel alınabilir. Buna göre kalpte bir İtikâd oluşturmak için gelen haberin mutevâtir olması gerekmektedir. Önemli olan haberin kalbin ona bağlanmasını sağlayacak bir kanaat vermesidir. Bu durumda insanda inanç sağlayan şey bazen burhân gibi kesin bir delil olabilir, bazen haber-i vâhid, bazen de sırf taklîd olabilir. Ancak kişi ikna olmak istemezse ona değil haber-i vâhid, mutevâtir haber olsa, ya da kesin burhânî deliller sunulsa bile inanması kabil olmayacaktır. Neticede bu bir inanç meselesi, yani kalbin söz konusu bilgi ya da habere

bağlanması ve buna dayanarak bir kanaat ve îtikâd oluşturmasıdır. Dolayısıyla sahih bir haber-i vâhidin îtikâdî bir konuda inanç oluşturması mümkündür (*Nazra*, s. 87-88).

Kevserî, bu konudaki görüşlerini Fahu'l-İslâm el-Pezdevî'nin *Usûl-i fikhî* ile onun şerhi olan *Keşfü'l-esrâr*'daki açıklamalara dayandırmaktadır. Buna göre îtikâd, kalbin bağlanmasıdır ve ilim her zaman îtikâdî gerektirmez. Başka bir ifadeyle îtikâd bazen ilimsiz de gerçekleşir. Bu sebeple haber-i vâhidin ilim ifade etmese de îtikâd ifade etmesi mümkündür. Nitekim Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî tarafından da âhirete müteallik bazı haberler mutevâtir olmasa bile kabul görmüştür. Çünkü bunlar da bir çeşit ameldir. Amel iki türdür: 1-Azalarla amel 2-Kalb ile amel. İtikâd da kalbin amelidir (*Nazra*, s. 87-88).

Kevserî bu görüşleri benimsemek suretiyle hem bağlı olduğu Hanefî gelenekten dayanak bulmakta, hem de Hanefîlerin de içinde bulunduğu haber-i vâhidin amel gerektirdiği yönündeki cumhura ait genel kabul içinde kalmış olmaktadır. Böylece Hanefî kimliği ile kabul ettiği ve cumhûrla hemfikir olduğu haber-i vâhidin ilim ifade etmeyip amel gerektirdiği görüşüyle, muhaddis kimliği içinde haber-i vâhidenden îtikâdî konularda yararlanma düşüncesini telif ettiği görülür.

Diğer taraftan itikadın kalbi bir amel olduğu düşüncesi ile Ebû Hanîfe'nin akâid konularını "fikh-ı ekber" olarak isimlendirmesi arasında da bir paralellik kurulabilir. Çünkü yaygın tarifıyla fikh, Ebû Hanîfe'ye göre "kişinin leh ve aleyhinde olanları bilmesidir". Dolayısıyla bunun içine îtikâdî konular dahil, her türlü bilgi girmekte ve bir anlamda îtikâdî konular da amel kapsamına dahil olmaktadır. Dolayısıyla Kevserî'nin bu görüşünü Ebû Hanîfe'nin anlayışına dayandırdığını söylemek mümkündür. *Fikh-ı Ebsat* olarak bilinen *Fikh-ı Ekber*'in Ebû Mutî el-Belhî rivayeti neşrinde Kevserî buna işaret etmektedir (Ebu Hanife, *el-Fikhu'l-ebzat*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, s. 599 dipnot, *el-Akîde ve ilmu'l-keîâm min a'mâli'l-Îmâm Muhammed Zâhid el-Kevserî*, içinde). Ancak imanın kalbî bir amel olmasıyla, amelin imandan bir cüz olması meselesinin birbiriyle karıştırılmaması gerekir.

Öte yandan geçmişten günümüze hadis kitaplarında âhîret ahvali, muğayyebât gibi îtikâda müteallik konulara dair haber-i vâhidlerin tedvin edilmiş olması; birçok imamın tasnif ettikleri akâide dair eserlerinde naklî delillere yer vermeleri de haber-i vâhidlerin bize bir bilgi verdiğini göstermektedir. Aksi takdirde bütün ulemanın abesle iştiğal ettiğini söylemek gerekecektir (*Nazra*, s. 108, 110, 114). Kevserî burada pratik bir delilden hareketle hadis kitaplarında iman, âhîret ahvali, gaybî konular gibi hususların da ayırım gözetilmeden

tedvin edilmiş olmasını, onlardan her konuda istifade edilmesi gerektiğinin bir delili olarak görmektedir.

Kevserî'nin haber-i vâhidin îtikâdî konularda delil olması konusunda öne çıkardığı argümanlardan bir diğeri de haberin karînelerle kuşatılmış bir haber olmasıdır. Bilindiği gibi bir haber-i vâhidin ilave bazı karîne ve delillerle desteklenmesi bazı alimler tarafından o haberin zannîlikten çıkıp kesin bir bilgi verme konumuna ulaştığının bir delili olarak kabul edilmiştir. Ümmetin haberi kabul edilmiş olması, Buharî-Müslim'in haberi birlikte rivayet etmiş olmaları gibi bazı ilave özelliklere sahip bir haber karînelerle desteklenmiş haber (el-haberu'l-muhtef bi'l-karâin) olarak isimlendirilmiş ve böyle bir haberin kesin bilgi ifade ettiği iddia edilmiştir. Kevserî'nin de bu özelliklere sahip bir haber-i vâhidin ilm-i yakîn ifade ettiğini kabule meyilli olduğu anlaşılmaktadır (bk. *Nazra*, s. 109). Nüzûl-i İsa bağlamında söylersek, bu konudaki rivayetler Buharî-Müslim'in müştereken rivayet ettiği hadislerden olup, ümmet de bu hadisleri kabulle karşılamış ve asırlar boyu nesilden nesile aktarılan ve üzerinde icmâ oluşan bir inanç gibi görmüştür (*Nazra*, s. 109-110). Dolayısıyla Kevserî'ye göre haber-i vâhidlerden karîneli olanlar da ilim ifade etmeleri haysiyetiyle îtikâdda delil teşkil etmektedir. Bu konuyla bağlantılı olarak Kevserî icmânın desteklediği bir haberin de kesinlik kazanacağını belirtmektedir. Sâdeddîn Taftazânî'nin *Telvîh*'ine atıfla kaydettiği bu görüşe göre "zannî bir naklî delil bazen icmâ ile katiyyet kazanır" (*Nazra*, 142).

Bütün bunların da ötesinde İslam uleması arasında haber-i vâhidin mutlak manada ilim ifade ettiğini söyleyen önemli şahsiyetler de bulunmaktadır. Kendisi her ne kadar bu görüşe katılmasa da en azından bu ulemaya göre haber-i vâhidin ilim ifade ettiğinin ve dolayısıyla îtikâdî konularda delil olarak kullanıldığının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Neticede Kevserî haber-i vâhidin îtikâda delil olma meselesini şu şekilde özetlemektedir: 1-Haber-i vâhid ilim değil sadece amel ifade eder. Bu cumhûrun görüşüdür. Ancak kalbin îtikâdı da amel cümlesindedir. 2-Haber-i vâhid mutlak olarak hem ilim, hem amel ifade eder. İbn Hazm ve emsali kişiler bu görüştedir. 3-Karîneli haber-i vâhid hem ilim, hem de amel gerektirir. Bir grup ulema da bu kanaattedir. Ve Kevserî'ye göre bir kişi îtikâdî bir meselede duymuş olduğu bir haber-i vâhidle kesin bir inanç hasıl ettiyse, onu âhirette kurtaracak imana kavuşmuş demektir. Çünkü matlup olan, nereden elde edilirse edilsin, kesin inançtır (*Nazra*, s. 112).

SONUÇ

Muhammed Zâhid el-Kevserî'ye göre haber-i vâhidin îtikâdî konularda delil olma meselesini tespit etmeye çalıştığımız bu tebliğde varılan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1-Kevserî, haber-i vâhidin ilim değil, zan ifade ettiği, ancak ameli gerektirdiği yolundaki cumhur ulemanın kanaatine katılmaktadır. Başka bir ifadeyle o haber-i vâhidin verdiği bilginin kesinlik değil, zannîlik taşıdığını, ancak amel etmeye elverişli olduğunu kabul etmektedir. Fakat bu durum sahih haber-i vâhiden îtikâdî konularda da istifade etmeye engel değildir. Çünkü ona göre îtikâd da kalbin bir amelidir. Ayrıca haber-i vâhid zannî olsa da bu onun hiçbir değer taşımadığı anlamına gelmemekte ve kesin olmasa da bir nevi ilim ifade etmektedir.

2-Karinelerle kuşatılmış haber de bir grup ulemaya göre kesinlik taşır. Dolayısıyla ilave özelliklerle desteklenmiş sahih bir haber-i vâhid de îtikâdî konularda doğrudan delil olur. Kevserî'nin de bu görüşü kabulle karşıladığı anlaşılıyor.

3-Mutlak manada haber-i vâhidin ilim ifade ettiğini yani bize kesin bilgi verdiğini ve hem ilim, hem ameli gerektirdiğini savunan bazı ulemaya göre de sahih haber-i vâhid îtikâdî konularda doğrudan delil değer taşıyor. Kevserî bu görüşü kabul etmese de, haber-i vâhidin îtikâdda delil olamayacağını söyleyenlere karşı göz önünde bulundurulması gereken bir husus olarak zikretmektedir.

4-Kevserî ayrıca geçmişten günümüze hadis kitaplarında ulemanın iman, âhiret, muğayyebât gibi îtikâda taalluk eden konulara dair haberleri de tedvin etmiş olmalarını, aynı şekilde akâid kitaplarında ayırım yapılmaksızın naklî delillere yer verilmesini, haber-i vâhidin îtikâdda da delil olacağını delillerinden biri olarak öne sürmektedir. Aksi takdirde onların abesle iştiğal ettiklerini kabul etmek gerekecektir.

Öyle anlaşılıyor ki haberlerin ilim ifade edip etmemesi, kabul veya red açısından değil, kesinlik derecesini tespit etme bakımından yapılmış bir taksimdir. Kevserî de bu noktada haber-i vâhidlerin îtikâd dahil bütün konularda bize –doğruluğu yüzde yüz kesin olmasa bile- bir bilgi vereceği kanaatindedir. Onun böyle bir kanaate varmasında yukarıda işaret olduğu üzere devrinde Mısır'da karşılaştığı modernist-rasyonalist yaklaşımların da tesiri olduğu anlaşılmaktadır. Haber-i vâhidin zan ifade ettiği gerekçesiyle îtikâdî konularda delil olamayacağını iddia edilmesinde sünnetin devre dışı kalması gibi bir sonucu da beraberinde getirebilecektir. Kevserî bu iddianın

arkasında böyle bir amaç gördüğü için, cumhura ait klasik görüşe bağlı kalmakla birlikte, imanı da kalbi bir amel saymak gibi bizce orijinal sayılabilecek bir görüşle meseleyi çözüme bağlamak istemiştir. Bunun yanı sıra karîneli haber-i vâhid ile mutlak manada haber-i vâhidin ilim ifade ettiğini savunan alimlerin görüşlerini gündeme getirmesi de bu amaca yönelik olmalıdır. Nitekim *Nazra âbira* adlı kitabının muhtelif yerlerinde (msl. bk. s. 66, 74, 78) nüzûl-i İsa meselesini inkarın esasında sünnet inkarcılığından ve Kadiyânîlik gibi nübüvvet iddiası taşıyan nevzuhûr akımlardan beslendiğini dile getirmektedir. Kevserî bu tavrıyla ulemanın geçmişte ortaya koyduğu birtakım ölçülerin modernist zihniyetli bazı şahsiyetler tarafından çarpıtılarak sünnetin iptal edilmesinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Buna îtikâdî konular da dahil olmaktadır.

Netice olarak bir cümleyle ifade etmek gerekirse Kevserî'ye göre haber-i vâhid ilim ifade etmez, ama inanç ifade eder (*Nazra*, s. 113).